

'44 minder veelvuldig voorkwamen. Dat nam niet weg dat de angst voor razzia's was blijven hangen; menigeen had, om zich aan het gevaar van wegvoering te onttrekken, een min of meer vernuftige schuilplaats geconstrueerd of laten construeren in de eigen woning.

Dan was er de bezorgdheid om allen die de bezetter had weten te grijpen en van wie zo velen over de grens waren afgevoerd. Ca. tweeduizend beroepsofficieren, ruim vijfhonderd reserve-officieren en ca. tienduizend militairen van lager rang bevonden zich als krijgsgevangenen in Duitsland. Van de militairen van lager rang waren velen werkzaam in bedrijven welke bloot konden staan aan Geallieerde bombardementen. Voorts waren meer dan honderdduizend Joden afgevoerd, de meesten uit het *Judendurchgangslager* Westerbork, en ook bijna tweehonderdvijftig Zigeuners die in mei '44 datzelfde Westerbork hadden moeten verlaten; van velen van deze gedeporteerden leefden familieleden, vrienden en bekenden in bezet Nederland – vrijwel geen van dezen ontving ooit bericht van al die weggevoerden.

Tenslotte zaten er in Duitsland nog andere groepen Nederlanders gevangen: vele honderden, tot lange gevangenisstraffen veroordeeld, in gevangnissen en tuchthuizen, enkele duizenden in de z.g. *Arbeitserziehungslager* (strafkampen voor dwangarbeiders), en in de concentratiekampen in Duitsland waren medio augustus '44 ruim drieduizend Nederlandse gevangenen nog in leven: bijna negen-en-twintighonderd mannen, ruim tweehonderd vrouwen. Van die concentratiekamp-gevangenen werd meestal bitter weinig en van een groep hunner, de z.g. *Nacht-und-Nebel*-gevangenen, zelfs in het geheel niets vernomen.

Meer contact was er, gepermitteerd maar daarnaast ook clandestien, met de gevangenen die in Nederland opgesloten waren. In Westerbork bevonden zich in augustus '44 ca. drieduizendzevenhonderd Joden (van wie op 3 september, de dag van de bevrijding van Brussel, ruim duizend naar het vernietigingskamp Auschwitz-Birkenau en op 4 september, de dag van de bevrijding van Antwerpen, ruim tweeduizend naar het z.g. *Altersghetto* Theresienstadt werden gedeporteerd). Medio augustus telde voorts het concentratiekamp Vught ruim tweeduizend, het concentratiekamp Amersfoort ruim drieduizend gevangenen, zaten er in Vught en in twee kampen in St. Michielsgestel ruim vierhonderdzestig gijzelaars vast en waren in de 'SD'-gevangenis in het Grootseminarie te Haaren, in de *Polizeigefängnisse* in Scheveningen ('het Oranjehotel'), Amsterdam en Rotterdam alsmede in de Duitse afdelingen van gevangnissen elders ruim zesduizend gevangenen van de 'SD' opgesloten.

Er ging van al deze feiten en omstandigheden een immense druk uit